

A fenntartó és a bomlasztó tudomány: objektivitás, filantrópia, reciprocitás¹

Kerekes Sándor²

Összefoglalás

A fenntartó innováció nem eredményez áttörést, nem hoz létre igazán új ismeretet, „csak” arra jó, hogy evolúciós úton gyarapodjanak ismereteink, tökéletesítsük azt, amit már eddig is tudunk. A bomlasztó, vagy zavaró innovációnak már a nevével is baj van. Nem szeretjük sem azt, ha zavarnak bennünket és pláne nem, ha valaki bomlasztani akar. Ugyanakkor a bomlasztó innovációk azok, amelyektől azt remélhetjük, megváltoztatják a például a felmelegedés okozta klímaváltozást, vagy megállíthatnák a biodiverzitás radikális csökkenését. A klímaváltozás például megállítható volna a következő ötven évben, ha évente körülbelül húsz-harminc milliárd dollárt erre fordítanánk. Ez körülbelül annyi pénz, mint amennyit fagyalatra és parfümökre költünk évente. A tíz leggazdagabb ember éves osztaléka több ennél. Ha Széchenyi élne, volna remény, hogy ebbe fektetné vagyona egy részét, anélkül hogy várná a megtérülést. Néhány tíz milliárd kellene évente a biodiverzitás védelmére is. Ez összességében is csak töredéke annak, amit az emberiség a fegyverkezésre költ. Megoldhatnánk, de nem oldjuk meg. Várhatjuk a cselekvés helyett, ölbe tett kézzel a csodát, vagy a katasztrófákat? Jöhetnek a járványok, háborúk és terrortámadások, és a világ népessége visszaeshet egy milliárdra a század végére. Erről szól ez a rövid tanulmány.

Az „objektivitás” és a társadalomtudományok

Érdekes azon elgondolkodni, hogy mi lehet az oka, hogy az indokolatlanul magas karbon lábnyomú országok vezetnek az ENSZ fenntarthatósági rangsorait? Erről az akadémiai világnak a kognitív disszonancia jut eszébe. Az értelmező szótár fordítása szerint „a pszichológusok kognitív disszonanciának nevezik – a két egymást kizáró hiedelem megtartásának folyamatát anélkül, hogy észre vennék a sajátos ellentétet” (Festinger, 1962). Ez esetben persze a sajátos ellentét szembeötlő, csak az nem veszi észre, aki nem akarja.

A fenntarthatósági célok elérésével kapcsolatban említett kognitív disszonancia helyenként azért is zavaró, mert mintha nem volna véletlen, hogy olyan országok teljesítményét állítjuk példaképpül a „felzárkózni” szándékozó országok elé, amelyek valójában nem követhető példával szolgálnak. Nem kell hosszan elgondolkodni azon, hogy élhetnek-e valaha is úgy az indiaiak, ahogy ma élnek a németek vagy az amerikaiak. A jól ismert $I = PAT$ (I: human Impact on the environment, P: Population, A: Affluence, T: Technology) egyenlőség szerint nem valószínű. A súlyokat persze, többnyire a politikusok kérésére, a tudósok mindig változtathatják. Nem nehéz azt kihozni a megfelelő súlyozással, hogy a gazdag országok a jó tanulók a fenntarthatósági célokat illetően. Tudjuk persze, hogy a király meztelen. A jók nem annyira jók mégsem, és a rossznak látszó szegény országok pedig nem annyira rosszak. Szerencsére a körülmények nem engedik nekik, hogy gyorsan utolérjék a példának látszó gazdagokat. Ha mégis megtörténne, akkor meglátnánk, hogy mi történne. A tudományos kutatás általában az objektív valóság megismerését tűzi ki célul. A szubjektivitás a tudományos közbeszédben negatív konnotációjú kifejezés. A társadalomtudományi kutatások nagyrészt szubjektív vélemények

¹ A fejezet a szerző korábbi tanulmányaiból válogatott összeállítás. (Objektivitásra törekvés a környezetgazdaságtan területén. A fenntartható és a bomlasztó innovációk!; Jó lehet-e a gazdaságnak, ami árt a Földnek?;)

² NJE Gazdaságeökörajzi és Településmarketing Központ munkatársa, egyetemi tanár

megismerésére építkeznek. Cohen és társai az objektivista és a szubjektivista társadalomtudományi kutatásokat az alábbi dimenziók mentén hasonlították össze (1. táblázat).

1. táblázat. A társadalomtudományi kutatások összehasonlítási dimenziói

Az összehasonlítás dimenziói	Objektív	Szubjektív
Filozófiai alapok	Realizmus: a világ létezik és megismerhető	Idealizmus: a világ létezik, de különböző emberek különbözőképpen vizsgálják
A társadalomtudomány szerepe	Általános társadalmi törvények és azok szabta kereteken belül az emberek magatartásának a feltárása	Felfedezni, hogy a különböző emberek a világot milyen módon interpretálják.
A társadalmi valóság alapegysége	A társadalom vagy szervezetek	Egyének
Összehasonlító módszerek	A közösség létezését lehetővé tevő különböző kapcsolatok típusának és természetének a vizsgálata	Az egyének cselekedeteit kiváltó szubjektív szándékaik tanulmányozása
Elmélet	Egy racionális keret, amelyet a kutatók az emberi viselkedés megértése érdekében javasoltak	Az egyének által a világ és a saját viselkedésük értelmezéséhez használt fogalmak rendszere
Kutatás	Az elmélet bizonyítása kísérletek vagy kvázi kísérletek segítségével	Értelmes kapcsolatok keresése és a cselekedetek következményeinek meghatározása
Módszertan	Kvantitatív elemzés és matematikai módszerek használata	A valóság elemzése és értelmezése
Társadalom	A társadalmat általános értékek, szabályok és rendeletek irányítják	A társadalmat a hatalommal rendelkező emberek értékei alapján irányítják

Forrás: Cohen, L, Manion, L, Morrison, K & Morrison, RB, 2007. *Research Methods in Education*, Routledge.

Az összehasonlítás alapján kitűnik, hogy a társadalomtudósok is objektívnek szeretnének inkább látszani, bár számukra izgalmasabbnak, de nehezebbnek tűnik a szubjektív megközelítés. Természetes, hogy jobban érdekel bennünket, közgazdászokat is a valóság, mint a kvantitatív elemzés. Még olvasva is ijesztőnek tűnhet, hogy „a társadalmat a hatalommal rendelkező emberek értékrendje alapján irányítják”.

Kétségeink ellenére fontos megértenünk, hogy a szubjektivitás jelen van mindennapjainkban, és az emberi társadalmat tényleg nem az objektív törvények, hanem az emberi vélekedések irányítják. Az emberi vélekedéseknek természetesen lehetnek szilárd, a gyakorlatból táplálkozó alapjai, de nem feltétlenül igaz ez minden esetben.

A fenntartó és a bomlasztó tudomány

Ifjú közgazdászoknak kellett Egerben előadást tartanom a megosztó gazdaságról, és erre készülve próbáltam a problémát valamilyen elméleti keretbe helyezni. Eljutottam az innovációk osztályozásához, és megtaláltam az alábbi ábrát (1. ábra). Sokat küszködtem az angol szöveg magyarításával. Két kifejezésre sem sikerült igazán szép magyar megfelelőt találnom. Az egyik a „disruptive”, a másik az „incumbent”. Végül a „disruptive” kifejezést zavarónak vagy bomlasztónak fordítottam, az „incumbent”-et pedig két szóval fejeztem ki: „piacon lévő”.

1. ábra. Az innovációk típusai

Forrás: Satell, é. n.

A magyar fordítást olvasva sajnos a bomlasztó is, a zavaró is valami negatív, vagy kedvezőtlen jelent, pedig én azt szeretném, ha erről a „bomlasztóról” mindenkinek valami nagyon kedvező és kreatív dolog jutna eszébe. Az 1. ábrán a fenntartó innováció az, amelynél mind a terület, mind pedig a probléma jól meghatározott. Ebből az is világos, hogy a fenntartó innováció nem eredményez áttörést, nem hoz létre igazán új ismeretet, „csak” arra jó, hogy evolúciós úton gyarapodjanak ismereteink, tökéletesítsük azt, amit már eddig is tudtunk. A másik három négyzet mindegyike ígér valami újat, de az alapkutatásnak nem világos, hogy lesz-e rövid távú gyakorlati haszna, az áttörő innováció ritka, mint a fehér holló, a bomlasztó vagy zavaró innovációnak, mint láttuk már a nevével is bajban vagyunk. Nem szeretjük sem azt, ha zavarnak bennünket és pláne nem, ha valaki bomlasztani akar.

Elég távolról indítottam, de magamat is meg kellett győzni, hogy a bomlasztó innovációk azok, amelyekről azt remélhetjük, megváltoztatják a világot.

1972-ben megjelent egy könyv, amit a Római Klub első jelentéseként szoktunk emlegetni és a Növekedés Határai címet viselte. Meglehetősen pesszimista könyvként híresült el, és az optimizmusra szocializálódott közgazdászok és politikusok egy percig sem gondolták, hogy komolyan kellene venniük mindazt, amit a szerzők üzentek az emberiségnek.

A szerzők pedig igen komolyan gondolták mindazt, amit leírtak. Annak idején a „zöld” mozgalom aktivistái közül nem kevesen sterilizáltatták magukat, hogy legalább ők ne legyenek okozói a túlnépesedésnek. A könyv megírása óta lassan eltelt egy fél évszázad, és kicsit sommásan azt mondhatjuk, hogy a könyvben leírt gondolatok nem bizonyultak bomlasztó innovációnak. Arra az üzenetre, hogy fogyasszunk kevesebbet, nem rezonált megfelelően az emberiség.

Természetes talán, hogy a szakkönyvek zöme a „fenntartó” innovációk kategóriájába tartozik, talán azért is, mert a szakmák felkent szakértői írják a szakkönyveket. Áttörő jelentőségű művek alig születnek, vagy ha születnek is, akkor sem biztos, hogy sikeresek lesznek rövid távon.

A zavaró innovációs kategóriában van sokféle munka. Vannak zseniális művek, és vannak sarlatánosságok is. Ennek a szegmensnek ez a természete. A „szakemberek” viszont csak a „fenntartó” innovációt értik, a többit nem érthetik, mert olyanra, ami még nem volt, nem lehet szakembereket képezni. Az izgalmas dolgok pedig az áttörő és a zavaró innovációs mezőben képződnek. A szakemberek utálják a radikálisan újat, vagy azért, mert nem értik, vagy azért, mert félnek tőle, hogy megingatják az üvegkalitkát, amiben tudós barátaik ülnek, és a világ dolgairól elmélkednek.

Van két kiváló könyv, a „zavaró” innovációs mezőből, ami nem sokkal azután megjelent Magyarországon is, hogy kiadták azokat külföldön. Az egyiket a közgázon a tanszékünk fordította magyarra, Kindler József professzor javaslatára, és most a születésnapon jutott eszembe, hogy Kindler Jóska most lenne 90 éves, megérdemli, hogy megemlékezzünk róla is. A tőkés társaságok viláгурalma című könyvet Magyarországon a Kapu Kiadó adta ki először (Korten, 1996). Akkortájt többször is kiadták, és máig is olvassák sokan. 1998. október 19-én David Kortennel vacsorázhattunk Budapesten. Talán egy tekintélyes negatív recenzió miatt, vállalkozásunk szakmai visszhangja mérsékelt volt. A Korten könyv olcsó volt, Korten nem kért jogdíjat, és a Kapu kiadó sem volt mohó. A másik könyv, ami magyarul is megjelent, szintén közvetetten kötődik a fenntarthatóság problémáihoz. Piketty: „A tőke a 21. században” című könyvéről van szó. A könyv elég drága ahhoz, hogy csak azok olvassák, akik megengedhetik maguknak. Erről is született egy elutasító magasrangú akadémiai recenzió magyarul is. Ez utóbbi recenzió sem azt kritizálja, amit Piketty írt, hanem azt veti a szemére, hogy miért nem írt többet arról, hogy milyen jó dolog a kapitalizmus, aminek minden innovációt köszönhetünk. (Erről jutott eszembe az innovációk csoportosítása.) Szegény Piketty a „A tőke a 21. században” című könyve magyar kiadásának több, mint 700 oldalán sem volt képes eléggé dicsérni azt a globalizált kapitalizmust, amelyik szinte csak a népesség 0,1 %-át teszi gazdaggá. Ami kicsit elszomorít, hogy ezekről a „felszínes” munkákról megírt recenziók egyike sem vitatja a szerzők tényszerű megállapításait, csak megállapítják, hogy nem eléggé alaposak. Ezek a könyvek arról beszélnek, amit mindenki tud, csak sokan nem mernek, vagy inkább nem akarnak kimondani. Szerencsére a világ már csak olyan, hogy emlékezetében az agyon hallgatott, agyonbírált igazságokra emlékszik majd, és ezzel igazságot szolgáltat Kortennek is, meg Pikettynek is, sőt még öreg barátomnak Kindler Jóskának is. Valami miatt a „hivatalos tudomány” szívesebben fogadja azokat a műveket, amelyek a „semmiről” mondanak el mindent („rigor”), és nehezebben emészti azokat a munkákat, amelyek a világ égető problémáival foglalkoznak, ezért aztán a közvetített ismeretek még töredékesek. Jellemző ez a csupa nagybetűs közgazdaságtanra is.

Filantropia vagy reciprocitás

Rotterdamban a világhírű Erasmus Egyetem gazdasági karának dékánja diplomaosztó előadását egy, a fenntartható fejlődéssel foglalkozó szakemberek által jól ismert diával kezdte. „Bolygónk éjszaka” lehetne a kép címe. Világító városok fényei és a kontinensek körvonalai látszanak. Sokszor láttam már ezt a képet. Természet tudósok a bolygó pusztulását szemléltetik vele, miközben azon keseregnek, hogy már alig van „érintetlen” természet, mindent elfoglal, és elpusztít az ember. A rotterdami dékán számára a világító foltok a fejlődést mutatják, a „sötét” foltok pedig üzleti lehetőségeket jelentenek, szerinte ezekbe a még feltáratlan régiókba is el kellene vinni a globalizáció vívmányait. A holland egyetem pedig egyértelműen elkötelezett a fenntartható fejlődés mellett. Ezt bizonyítja az is, hogy a jelzett diplomaosztó díszvendége a 2006-ban Béke Nobel díjat kapott Muhammad Yunus volt. Sokan és sokfélet hallunk ki egy-egy ünnepi beszédből. Tény, hogy az akkor hetvenhárom éves Yunus igen népszerű az üzleti világban is. Nem véletlen tehát, hogy 2012. január 25-én előadója volt a Davosi World Economic Forumnak, aminek a hatását a gazdasági közgondolkodásra nemigen lehet megkérdőjelezni. Nem akarunk statisztikát készíteni, hogy kik voltak már az előadók között, elég talán kiemelni, hogy 2011-ben a világhírű Harvard professzor Michael Porter és a Nestlé vezérigazgatója a belga Paul Bulcket szerepeltek az egyik panelben. Mindenki a jövő fejlődési irányairól beszélt, és a Fórum 12 perces interjúkat is készített a résztvevőkkel, amiben a megkérdőjelezettek elmondhatták gondolataikat, az interjúk letölthetőek a youtube-ról.

A már említett interjúk szerint Porter és Yunus egyetértenek abban, hogy válság van és ennek egyik legfontosabb eleme a bizalmi válság. Porter megállapítja, hogy a válság kapcsán “az üzleti világ legitimitása történelmi mélypontra süllyedt”. A közvélemény a bankokat és az üzleti világot hibáztatja a kialakult válságért. Porter egy konkrét kérdésre röviden azt válaszolja, hogy a bankok rossz terméket adtak el az embereknek, ezért felelőssé tehetők. Körülbelül ennyi, amiben egyetért a két világhírű professzor, de más közös pontot alig találtunk előadásaikban.

Porter és Kramer (Porter & Kramer, 2011) cikket írt a “The big idea: Creating shared values” címmel, és erről beszél Porter számos más előadásában is. Érdekes, hogy az említett panelben Paul Bulcket, mintegy szójátékként, kifordítja Porter mondatát, és nem a „közös értékek” létrehozásáról, hanem a létrehozott értékek szétosztásáról (“Creating shared values” helyett “sharing created values”) beszél. (Porter, Kramer, Brabeck-Letmathe, & Bulcke, n.d.) A vezérigazgató a létrehozott értékeket akarja szétosztani, és bizonyos értelemben teszi is, hiszen a Nestlé termékeit, olyan létfontosságú vitamin és mikroelem adalékokkal látja el, amihez a szegény régiókban felnövő gyermekek különben nemigen jutnának hozzá. Porter megoldást keres a válságra és jobbra akarja tenni a kapitalizmust, de szinte csak a 315 millió amerikaiira gondol. Yunus (Yunus, 1998) a világnak azzal a kétharmadával van elfoglalva, amelyiket a mai kapitalizmus nem tekint hitelképesnek és persze üzletképesnek sem. Ez a négy és fél milliárdnál is több ember az, amelyik napi egy-két dollárból vegetál, nincs képzettsége és munkája és persze jövedelme sem. Yunus a kapitalizmust menthetetlennek tartja, mert szerinte a szegénységért nem a szegények okolhatóak, hanem az a gazdasági rendszer, amelyik létrehozta a szegénységet. Ha javítunk ezen a rendszeren, lehet, hogy tíz évvel tovább él, de aztán megint oda jutunk, ahol most vagyunk, állítja.

Porter bírálja Friedmant, mert Friedman leszűkítette a vállalatok célját a profittermelésre. A „közös értékek” porteri gondolata a profit cél megőrzését jelenti, de Porter a célok kibővítését javasolja. Porter környezeti és társadalmi célokról is beszél, de a félreértések elkerülése érdek-

ében hozzáteszi, hogy a környezetvédelmet és a CSR-t üzleti esetté kell tenni. A jó környezetvédelem nem kerül pénzbe, sőt profitot termel, állítja. Hatékonyabb, kevesebb hulladéktermeléssel járó technológiákat kell alkalmazni, és akkor a környezetvédelem megtérül. Porter negatív példaként említi a fair trade-et, ami rontja a versenyképességet és csak átmeneti segítséget jelent a farmereknek, akiktől magasabb áron veszik át a termékeiket. Miért fizetnénk többet, kérdezi Porter? Helyette olyan üzleti modellt javasol, amiben a farmerek hatékonyabban tudnak működni, és ez hosszú távon a meggazdagodásukhoz vezethet. Arról elfelejt megemlékezni, hogy emiatt hányan veszítik el majd a nem hatékony, de napi megélhetést jelentő munkájukat.

Yunus sem lelkesedik az NGO-kért, számára a társadalmi vállalkozások jelentik a megoldást. Szerinte a gazdaság célja nem a profittermelés, hanem bizonyos feladatok megoldása. Ha nincs munkája néhány tucat embernek, akkor olyan vállalkozást kell létrehozni, ami foglalkoztatni tudja őket. Nem a profit ellen van, de a profitot nem tekinti célnak, és szerinte a vállalkozásnak nem szabad osztalékot fizetni. Ha van profit, azt vissza kell forgatni a vállalkozásba és több feladatot kell megoldani. Yunus a mikro-finanszírozással vált világhírűvé. Yunus (Yunus, 2008) a bangladesi koldusokat akarja „üzletemberré tenni”. Amikor arról kérdezték, hogy mi a titka a sikerének, azt mondta, hogy elment és megnézte, hogyan működnek a bankok és elhatározta, hogy mindennek az ellenkezőjét csinálja. A tradicionális bankok hitelt adnak a gazdagoknak, Yunus a szegények hitelezője lett. A bankok megvizsgálják az ügyfél hitelképességét, vagyis a múltját. A szegények múltját nem érdemes vizsgálni, mondja Yunus, mert az nem bizalomkeltő, és akkor örökké szegények maradnak. Yunus ügyfeleinek többsége nő, míg a hagyományos bankok ügyfelei inkább férfiak. A nők gyermekeket nevelnek, és hosszú távú elkötelezettségük egyértelműbb, fel akarják nevelni gyermekeiket.

Yunus a gyakorlatban is bebizonyította, hogy kellő bizalommal és türelemmel még a koldusokat is vállalkozóvá lehet tenni. Közel százezer bangladesi koldusnak adott Yunus bankja 15-20 dollár kamatmentes hitelt, amiből a koldusok cukorkát, játékot esetleg ceruzát vettek, és megpróbálták eladni azoknak, akiktől eddig koldultak. Mint kiderült, a létrejött „üzleti kapcsolat” bizalmat ébresztett az emberekben, és a koldusok egy része megtanulta, hogy az „üzletfeleinek” mire van szüksége. Felkérlik őket, hogy segítsenek a bevásárlásban, hozzanak ezt-azt, amire szüksége van a családnak. Yunus szerint a hajdani koldusok tizede már nem koldul, hanem vállalkozik, és a koldusok több mint fele visszafizette a hitelt, és újabb hitelt vett igénybe. Yunus nem gyárt elméleteket, nem beszél az elfelejtett „kölcsonosság” fontosságáról, de nem hisz a „láthatatlan kéz” hatalmában. Amit Yunus gyakorol, annak elméleti gyökerei, az olasz közgazdasági iskola képviselőinél, például Stefano Zagmaninál (Bruni & Zamagni, 2007) is megjelennek. Zagmani és Bruni könyvét, a civil gazdaságról, magyarul is kiadták 2013-ban. A reciprocitás, ahogy Zagmani nevezi, a gazdaság jó működésének egyik elvi alapja. Coase a vállalat létrejöttét a tranzakciós költségek létével magyarázta (maga a terminológia az 1937-ben írott cikkben még nem szerepelt). Azt írja:” A vállalat valószínűleg létrejön azokban az esetekben, amelyben a rövid terminusra kötött szerződés nem megfelelő” (Coase, 2012, p. 40).

A Coase-féle vállalatelmélet szerint, a vállalat valamilyen terméket hoz létre, vagy szolgáltatást nyújt, és a vállalat, mint szervezet azért jön létre, hogy helyettesítse az ármechanizmust. Ne alkalmanként kelljen szerződéseket kötni, hanem más módon történjen az alku, hogy a tranzakciós költségek csökkenjenek. A munkás és a menedzser elvileg egyenrangú felek, akik szerződést kötnek az alkut követően valamely feladat elvégzése érdekében. Miként a piacon az eladó és a vevő, úgy a menedzser és a munkás sem kiszolgáltatottak egymásnak, hanem partnerek. Az egyenrangúság, a partnerség alapvető feltétele a bizalomnak, és bármilyen üzletnek.

A Friedman (Friedman, 2007) féle kapitalizmus szerint, a cél a részvényérték növelése. A tőketulajdonos egyetlen célja, a meggazdagodás, amilyen gyorsan és amennyire csak lehetséges, és aztán ha akar, majd lehet filantróp. Amerikában az elmúlt száz évben létrejött alapítványi rendszer a gazdagok jótékonyására épült és szép sikereket ért el. Az üzlet célja a profittermelés és a gazdag embertől elvárható a jótékonyosság. A Friedman ajánlotta „jótékonyosság” egyoldalú kapcsolat. A filantróp jótékonykodik, ha már elég gazdag, de csak azzal, akivel akar. A szegény, akivel jótékonykodnak, kiszolgáltatott. A gazdagok viszont nem feltétlenül ott jótékonykodnak, ahol arra a legnagyobb szükség lenne, hanem ott ahol akarnak. Vannak olyan multik, amelyek sok pénzt költenek az oktatás támogatására, de nem ott ahol a legnagyobb szükség volna rá, hanem például Amerikában és Japánban, ahol e nélkül is kiváló helyzetben van az oktatásügy. Igyekeznek követni Porter tanácsát, és üzleti esetté teszik a filantrópiát is (Can, 2008).

A Yunus féle “társadalmi üzlet” közelítés, vagy a Zagmani féle “reciprocitás” nem a kiszolgáltatottságot erősíti, hanem a partnerséget.

Porter azért aggódik az üzleti világ iránti bizalomvesztés miatt, mert az a politikusokat olyan beavatkozásokra ösztönzi, ami aláássa a versenyképességet, rontja az üzleti világ hatékonyságát. Ha nem vagyunk elég gazdagok, nem tudunk jótékonykodni sem mondja. Yunus álláspontja egyértelmű. Teljesen elutasítja a modern kapitalizmus lényegét: az osztalékjövedelem létjogosultságát. A két tudós álláspontját, A Youtube-on elérhető interjúk alapján, kissé önkényesen, az 5. táblázatban próbáltam összehasonlítani.

A piacgazdaságot eredetileg nem azért hozták létre, hogy a profitot maximálja, valamilyen feladatot volt hivatott megoldani hatékonyan, a közösség érdekében. Peter Drucker azt írta, hogy a „profit az üzletben maradás költsége” (Drucker, 1993). A részvényes, ha kiveszi az osztalékot az üzletből, az a gazdaság végét jelenti. A globális piacgazdaságban a megtermelt profitot osztalékként elviszi a tulajdonos. Nem működhet tehát a Kuznets féle logika, mert a GDP-t még földrajzilag sem ott használják fel, ahol megtermelték, tehát csak részben gazdagítja azt a társadalmat, aminek a problémáinak a megoldására volna hivatott. A valamikori kapitalisták tudták ezt, a mai pénzügyi befektetők talán nem értik vagy nem akarják érteni a klasszikus logikát! Engedik, hogy mások csináljanak valamit a pénzüikkel, és elvárják, hogy jó sok osztalékot kapjanak az év végén. Nem is igen tudják, hogy pénzüikkel gyermekjátékot, vagy esetleg fegyvert gyártanak az „ügynekeik”.

A jelenérték számítás szabályai szerint, az „ügynekek” nem szabad hosszú távon gondolkodni. Aki elhiszi, hogy a tőke eredményezhet 2-4 százaléknál nagyobb hozamot évente, az nyilván nem ismeri a mértani sorozatok természetét. Széchenyi gróf, és a többiek, a hasznukból olyan „haszontalan” beruházásokba kezdtek, mint az Akadémia vagy a Lánchíd megépítése. A nettó jelenérték mindkét beruházás esetén negatív lett volna. De Széchenyi nem számította ki a nettó jelenértéket. Nem lehet sem erdőt telepíteni, sem vasutat, sem metró, sem iskolát építeni, a jelenérték számítás logikája alapján. Miért gondolják akkor az emberek mégis, hogy a globális piacgazdaság, ami a nettó jelenérték logikájára alapozva működik, alkalmas arra, hogy az emberiség jobb jövőjét biztosítsa? Talán mert akik végig gondolhatnák a problémát, azok a napos oldalon élnek, és számukra a globalizáció átmenetileg valóban áldás?

2. táblázat. Michael Porter és Muhammad Yunus nézetkülönbségei a Word Ecomic Forum részére adott interjú alapján

Szemponatok, értékelési tényezők, értékek, paradigmák	Professor Michael Porter	Professor Muhammad Yunus
A gazdasági tevékenység célja, lényege	Értékteremtés, hatékonyság, profitmaximálás.	Feladatmegoldás, a szegénység, a munkanélküliség felszámolása. Boldogság, az embereknek.
A vállalati felelőssége	Jó terméket és szolgáltatást nyújtani lehetőleg olcsón. Magas osztalék a tulajdonosoknak. (Miért fizetnénk többet ugyanazért?)	Az osztalékfizetés nem helyes. A vállalat célja nem lehet a „pénztermelés”.
A kapitalizmus megreformálhatóságáról	A bankok rossz terméket adtak el. A környezetvédelem és a CSR win-win alapon üzleti esetté tehető.	Zsákutca, amit nem érdemes megjavítani, úgymint megint elromlik.
Az NGO-k és az állam szerepe	Az NGO-k és az állam inkább rontja, mint segíti a társadalmi célok megvalósulását. A fair trade csak látszólag segít, a farmert meg kell tanítani, vállalkozni.	A társadalmi vállalkozások nem NGO-k. A civil gazdaság lényege a reciprocitás, a felek egyenrangú partnerek, vállalkozók.
A társadalmi innovációk forrása	Maga a kapitalizmus	A reményvesztett, kétségbeesett régiók
Az adományozás szerepe	Vannak esetek, amikor fontos, de a megoldás az, ha részévé tesszük a problémát az üzleti stratégiának.	Nem is beszél az adományozásról. Az egyénre fókuszál, nem a magántulajdon, hanem a civil gazdaság a megoldás.
Kulcsfogalom	Creating shared values!	A szegények hitel és üzletképessé tétele.

Forrás: saját szerkesztés

Van a Föld napos oldalán közel egy milliárd ember. Mi van azonban a többiekkel? A több mint hárommilliárd munkanélkülivel, és azzal a körülbelül ötmillió gyermekkel, aki még mindig éhen hal évente? Nekik marad a remény, hogy egyszer beletartoznak majd a napos oldalon élők táborába. Ez a remény azonban alaptalan. Nem élhet úgy kilenc milliárd ember, mint a napos oldalon élő egy milliárd, és különösen nem úgy, mint az a harmincöt millió, akiknek az életformáját utánozni próbálják.

Ez a modern gazdaság. Mindenki szereti a növekedést és a versenyképességet, mert ez a feltétele az adósság visszafizetésének, és annak is, hogy felszámoljuk a szegénységet, javítsuk az egészségügyi ellátást, télen meleg, nyáron pedig hideg lehessen lakásainkban, hogy turistaként

beutazhassuk a világot. Millió oka van, hogy miért kell többet dolgoznunk, és nagyobb jövedelmet szereznünk (Zilahy - Zsóka, 2012). Ostoba dolognak látszik, ha megkérdezzük, hogy mikor tetszik örülni a megszerzett javaknak, milyenek az emberi kapcsolatai, milyen a családi élete, vannak-e gyerekei, unokái stb. Ezeket a kérdéseket teljes értetlenség fogadná, pedig sokan vannak, akik szabadidejüket és emberi kapcsolataikat áldozzák fel a magasabb jövedelemért. A britek negyede depressziós és közel tíz százalékuk szorulna emiatt orvosi kezelésre (Halliwell, Main, Richardson, & Booth, 2007). Nyilván nálunk is ez a helyzet, de mi még nem tudjuk, hogy a népesség hány százalékát érintik a mentális zavarok.

A világ szegényei sem Yunus-t akarják

A magyarországi befektetők már nemcsak nyugatról, hanem újabban egyre inkább keletről érkeznek. Megindult tehát a „fejlődés” keleten is, a kínaiak és az indiaiak is úgy akarnak dolgozni, és élni, mint mi. Már rájöttek, hogy másokat kell dolgoztatniuk, ha magasabb profitot akarnak. Gazdagodnak, és ezzel bizonyára jobb lesz nekik is. Aztán elképzelték a következményeket. A biciklik helyett autók kellene. Az indiai sztár, a mindössze hatszáz kilós, és 624 köbcentis motorral felszerelt Tata Nano. Nem sok anyag van benne, és a töréstesztje sem kedvező. Fontos, hogy olcsó legyen, és azoknak szánják, akik eddig motorbiciklivel közlekedtek. Az autó elfér körülbelül 4,5 négyzetméteren. Az Audi A3 kétszer ekkora tömegű, körülbelül 1300 kilogramm, kicsit több mint 8 négyzetméter helyet foglal, ha áll.

Képzeljük el, hogy Indiában vagy Kínában eléri azt az autósűrűséget, amit mi már elértünk (kb. 300/ezer lakos) és mindenki megelégszik a Tata Nano kategóriával. Ez esetben 2050 körül a közel öt milliárdot kitevő indiai-kínai népesség rendelkezik majd körülbelül másfél milliárd autóval. Jó lenne, ha csak ennyit akarnának, de 2050-ben „jobban” szeretnék élni, mint mi most. A másfél milliárd autó, 6750 négyzetkilométer helyet foglalna leparkolva, ekkor nem lehetne megmozdulni sem. Ezt tehát bizvást megszorozhatjuk legalább 15-el és kiderül, hogy az autók számára egy Magyarországnyi tároló terület kellene, és kellene utak, hidak és felüljárók. A régió, amiről beszélünk, már most is szűkében van a termőterületnek, nem képes a saját területén a jelen élelmiszerszükséglete megtermelésére sem, pedig még csak feleannyian vannak.

Szomorú dolgok ezek. Nehezen belátható, hogy valami mást kellene tenni nekünk is, nekik is. Az autó és az autógumi kiváló üzlet. Néhány évenként mindkettő tönkremegy és biztosak lehetünk benne, hogy újat vesznek helyettük. El sem kell rontani, mint ahogy tették az izzókkal vagy a nylonharisnyával, hogy fenntartsák a keresletet. Az autó és az autógumi bizony „kopik” rendesen. Az üzleti modell egyszerű és nagyszerű, csak a Föld nem bírja ki, hogy minden lakója személyautóval közlekedjen. Rengeteget lehet javítani az öko-hatékonyságon, a modern autó könnyű és keveset fogyaszt, de ettől még a teher túl nagy lesz a Földön, ha mindenki autóval akar majd járni. A tömegközlekedés, a taxi és bérelt bicikli az, amit megengedhetnénk magunknak. Mi is, és a Távol-Keleten, a ma még nyomorgó ember milliárdok is.

Olcsóság és a távlatos gondolkodás

Kinek kellene elkezdni a diétát? Nyilván annak, aki megengedhetné magának, és ezek mi vagyunk, akik a gazdag világhoz tartozunk. Még volna rá lehetőség, még megengedhetnénk magunknak, csupán új értékrend alapján kellene élnünk. A sok olcsót kellene felváltanunk a kevesebb értékesebbel. Nem szabadna a fát pozdorjává zúzni, aztán egy műanyag masszával össze-ragasztani és lapokká alakítani, amiből aztán olyan bútorokat készítenek, amelyek tíz év múlva kidobhatóak. Ki is dobjuk, mert hamar megunjuk ezeket a lapokból szerelt csodákat. Alig van benne emberi munka, minden nagyon termelékeny és környezetpusztító. Szép és drága fabútorokat kellene készíttetni, amik az életre szólnak, amelyekről tudjuk, hogy ki készítette őket és a mester büszke rá, hogy ilyet képes készíteni.

Aztán még unokáink is használnák és örülnének neki, hogy az őseik is érintették ezeket a tárgyakat. Megengedhetnénk magunknak, hogy tartós termékeket készítsünk és ne „hulladékjelölteket”. Rengeteg ember van a Földön, mindnek a saját munkájából kellene élni, de egyre nagyobb részük segélyekből él, mert a modern piacgazdaságnak nincs szüksége az emberekre, túl drága a munkaerő.

A távlatos gondolkodás hiánya globális katasztrófákkal fenyeget. A klímaváltozás hatására a Föld eltartó képessége csökken, miközben a prognózisok szerint többen leszünk a Földön. Körülbelül tíz évenként nő a Föld népessége újabb egy milliárddal. A biodiverzitás rohamosan csökken, mert szigetekre szabdaljuk a bioszférát, és mert jogot formálunk arra, hogy kiirtsuk azokat az élőlényeket, amelyeket kártevőnek tekintünk, pedig fontos szerepük van a bioszféra rugalmas alkalmazkodó képességében. Sokszorosára növeltük a talajok nitrogén terhelését, és lassan elfogynak a foszfor készletek, amire szükség volna a talajok termékenységének a megőrzése érdekében, és lehetne még sorolni a problémákat.

Sokan azt gondolják, hogy ezekkel a problémákkal úgy sem tudunk mit kezdeni. Mit tehetnénk például a klímaváltozás ellen? Megállíthatnánk-e a biodiverzitás radikális csökkenését?

A válasz bármilyen meglepő, igen. Képesek volnánk rá. Léteznek megoldások, csak pénzbe kerülnek. A klímaváltozás például megállítható volna a következő ötven évben, ha évente körülbelül húsz-harminc milliárd dollárt erre fordítanánk. Ez körülbelül annyi pénz, mint amennyit fagylaltra és parfümökre költünk évente. A tíz leggazdagabb ember éves osztaléka több ennél. Ha Széchenyi élne, volna remény, hogy ebbe fektetné vagyona egy részét, anélkül hogy várná a megtérülést. Néhány tíz milliárd kellene évente a biodiverzitás védelmére is. Ez összességében is csak töredéke annak, amit az emberiség a fegyverkezésre költ.

Megoldhatnánk, de nem oldjuk meg. Várhatjuk a cselekvés helyett, ölbe tett kézzel a csodát, vagy a katasztrófákat? Jöhetnek a járványok, háborúk és terrortámadások, és a világ népessége visszaeshet egy milliárdra a század végére.

Nem mi emberek kellünk a Földnek, hanem nekünk van rá szükségünk, mégpedig egészséges állapotban. Azok menthetnék meg, akik pazarló fogyasztással tönkretették, és akik megengedhetnék magunknak, hogy megmentsék, ha akarnák!

Felhasznált irodalom:

- Banerjee, A., Banerjee, A. V., & Duflo, E. (2011). *Poor Economics: A Radical Rethinking of the Way to Fight Global Poverty*. PublicAffairs.
- Bruni, L., & Zamagni, S. (2007). *Civil Economy: Efficiency, Equity, Public Happiness*. Peter Lang.
- Can, C. (2008). Corporate Social Responsibility and the Growth of Profit. *Journal of the Postgraduate of Zhongnan University of Economics and Law*, 6, 014.
- Christensen, C. M., Raynor, M. E., & McDonald, R. (2015b, december 1). What Is Disruptive Innovation? *Harvard Business Review*, (December 2015). Elérés forrás <https://hbr.org/2015/12/what-is-disruptive-innovation>
- Coase, R. H. (2012). *The Firm, the Market, and the Law*. University of Chicago Press.
- Cotula, L. (2009). Land Grab Or Development Opportunity?: Agricultural Investment and International Land Deals in Africa. IIED.
- Country Overshoot Days 2018. (é. n.). Elérés 2019. május 11., forrás Earth Overshoot Day website: <https://www.overshootday.org/newsroom/country-overshoot-days/>
- Csutora, M. (2012). One more awareness gap? The behaviour–impact gap problem. *Journal of consumer policy*, 35(1), 145–163.
- Daly, H. E. (2005). Economics in a full world. *Scientific american*, 293(3), 100–107.
- Drucker, P. F. (1993). 5 - The responsibility-based organization. In P. F. Drucker (Ed.), *Post-Capitalist Society* (pp. 88–99). Butterworth-Heinemann. Retrieved from <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/B9780750609210500100>
- ESS Website ESS : Statistics home. (n.d.). Retrieved January 4, 2015, from http://www.fao.org/economic/ess/en/#.VKmJIHuj_Do
- FAOSTAT, F. (2014). Food and Agriculture Organization of the United Nations Statistic Division. Acesso Em, 10.
- Fisher, B., & Erickson, J. D. (2007). Growth and equity: dismantling the Kaldor-Kuznets-Solow consensus. *Frontiers in Ecological Economic Theory and Application*, 53–71.
- Friedman, M. (2007). The social responsibility of business is to increase its profits. Springer. Retrieved from http://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-540-70818-6_14
- Fuchs, D. A., & Lorek, S. (2005). Sustainable consumption governance: A history of promises and failures. *Journal of Consumer Policy*, 28(3), 261–288.
- Ganmaa, D., & Sato, A. (2005). The possible role of female sex hormones in milk from pregnant cows in the development of breast, ovarian and corpus uteri cancers. *Medical Hypotheses*, 65(6), 1028–1037.
- Godfray, H. C. J., Beddington, J. R., Crute, I. R., Haddad, L., Lawrence, D., Muir, J. F., ... Toulmin, C. (2010). Food Security: The Challenge of Feeding 9 Billion People. *Science*, 327(5967), 812–818. doi:10.1126/science.1185383
- Group, W. B. (2012). *World Development Indicators 2012*. World Bank Publications. Retrieved from http://www.google.com/books?hl=hu&lr=&id=YLXzAl_oVmcC&oi=fnd&pg=PR5&dq=world+development+indicators&ots=dbxCPaT8My&sig=TDFtmNRddDnwc8ynrbKp9Vv0iN8
- Halliwell, E., Main, L., Richardson, C., & Booth, I. (2007). *The Fundamental Facts: The latest facts and figures on mental health*. Mental Health Foundation.
- Hossain, B. (2014). Poverty Reduction during 1971-2013 Periods: Success and its Recent Trends in Bangladesh. *Global Journal of Human-Social Science Research*, 14(5). Retrieved from <http://www.socialscienceresearch.org/index.php/GJHSS/article/view/1122>
- Jabs, J., & Devine, C. M. (2006). Time scarcity and food choices: An overview. *Appetite*, 47(2), 196–204. doi:10.1016/j.appet.2006.02.014
- Jackson, T. (2004). Negotiating Sustainable Consumption: A Review of the Consumption Debate and its Policy Implications. *Energy & Environment*, 15(6), 1027–1051. <https://doi.org/10.1260/0958305043026573>
- Kendall, H. W., & Pimentel, D. (1994). Constraints on the Expansion of the Global Food Supply. *Ambio*, 23(3), 198–205.
- Kirov, B. (2014). *Mahatma Gandhi: Quotes and Facts*. Osmora Inc.
- Kiss, K. (n.d.). Rise and Fall of the Concept Sustainability. *Journal of Environmental Sustainability*, 1. Retrieved from <http://www.environmentalmanager.org/wp-content/uploads/2011/09/Article1Kiss4.pdf>

- Kocsis, T. (2010). Hajózni muszáj!-A GDP, az ökológiai lábnyom és a szubjektív jóllét stratégiai összefüggései („Navigare necesse est.” The connections between GDP, ecological footprint, and subjective welfare). *Közgazdasági Szemle*, 57(6), 536–554.
- Kocsis, T. (2012). Looking through the dataquadrant: characterizing the human–environment relationship through economic, hedonic, ecological and demographic measures. *Journal of Cleaner Production*, 35, 1–15.
- Korten, D. C. (1996). *Tőkés társaságok világalma*, Budapest Kapu Kiadó.
- Kuznets, S. (1971). Nobel Prize Lecture: Modern economic growth: Findings and Reflections.
- Lovelock, J. (2010). *The Vanishing Face of Gaia: A Final Warning*. ReadHowYouWant.com, Limited.
- Málóvics, György&Bajmóczy, Zoltán (2009). A fenntarthatóság közgazdaságtani értelmezései. Retrieved from http://epa.niif.hu/00000/00017/00159/pdf/04essze_malovics_bajmoczy.pdf
- Meadows D. H., Randers J., & Meadows D. L. (2005). *A növekedés határai: harminc év múltán*. Kossuth Kiadó.
- Meadows, D. H. (1972). Dennis I. Meadows, Jorgen Randers, William W. Behrens III.: *THE LIMITS TO GROWTH. A Report to the Club of Rome*. Universe Books, New York.
- Parfitt, J., Barthel, M., & Macnaughton, S. (2010). Food waste within food supply chains: quantification and potential for change to 2050. *Philosophical Transactions of the Royal Society of London B: Biological Sciences*, 365(1554), 3065–3081. doi:10.1098/rstb.2010.0126
- Parry, M., Rosenzweig, C., & Livermore, M. (2005). Climate change, global food supply and risk of hunger. *Philosophical Transactions of the Royal Society of London B: Biological Sciences*, 360(1463), 2125–2138. doi:10.1098/rstb.2005.1751
- Piketty, T. (2015). *A tőke a 21. században*. Kossuth.
- Piketty, T., & Saez, E. (2006). *The Evolution of Top Incomes: A Historical and International Perspective (Working Paper No. 11955)*. National Bureau of Economic Research. Retrieved from <http://www.nber.org/papers/w11955>
- Porter, M., & Kramer, M. R. (2011). The big idea: creating shared value. *Harvard Business Review*, 89(1), 2.
- Porter, M., Kramer, M., Brabeck-Letmathe, P., & Bulcke, P. (n.d.). *Creating Shared Value Impacts of Nestlé*. Retrieved from <http://link.springer.com/content/pdf/10.1007/978-3-319-01463-0.pdf>
- Pugno, M. (2013). Scitovsky and the income-happiness paradox. *The Journal of Socio-Economics*, 43, 1–10. <https://doi.org/10.1016/j.socec.2012.11.016>
- Satell, G. (é. n.). *Innovation Is The Only True Way To Create Value*. Elérés 2019. május 2., forrás Forbes website: <https://www.forbes.com/sites/gregsatell/2015/11/29/innovation-is-the-only-true-way-to-create-value/>
- Scitovsky, T. (1990). *Az örömtelen gazdaság: gazdaságlelektani alapvetések*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- STADAT – 2.2.3.6. Az egy főre jutó éves élelmiszer-fogyasztás mennyisége jövedelmi tizedek (decilisek), régiók és a települések típusa szerint (2010–). (é. n.). Elérés 2019. május 4., forrás http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_zhc023b.html
- Vetőné Mózner, Z. (2013). A consumption-based approach to carbon emission accounting – sectoral differences and environmental benefits. *Journal of Cleaner Production*, 42, 83–95. doi:10.1016/j.jclepro.2012.10.014
- Vetőné Mózner, Z., & Csutora, M. (2013). Designing Lifestyle-specific Food Policies Based on Nutritional Requirements and Ecological Footprints. *Sustainability: Science, Practice & Policy*, 9(2), 48–59.
- Vida Gábor: Honnan hová Homo? Az Antropocén korszak gondjai. *Studia Physiologica - 2012/Fasciculus 18*. – (n.d.). Retrieved from http://www.semmelweisikiado.hu/folyoiratok/2012_fasciculus_18_vida_gabor_honnan_hova_homo_az_antropocen_korszak_gondjai_folyoirat/
- Walker, B., Holling, C. S., Carpenter, S. R., & Kinzig, A. (2004). Resilience, adaptability and transformability in social–ecological systems. *Ecology and Society*, 9(2), 5.
- Wijkman, A., & Rockström, J. (2012). *Bankrupting Nature: Denying Our Planetary Boundaries*. Routledge.
- Woolley, O. (2014). *Ecological Governance*. Cambridge University Press.
- World Bank Open Data <https://data.worldbank.org/>
- Xie, F., & Li, H. (2006). Dematerialization- The Key to Circular Economy. *Urban Environment & Urban Ecology*, 19(1), 30–32.

- Yunus, M. (1998). Banker to the Poor. Penguin Books India. Retrieved from <http://www.google.com/books?hl=hu&lr=&id=vk4-9bEBqckC&oi=fnd&pg=PR15&dq=yunus&ots=As-gxjOPm32&sig=GbXjhYfxcuOJcVMvlnLGDw29pdY>
- Yunus, M. (2008). Turning beggars into entrepreneurs. *New Perspectives Quarterly*, 25(2), 88–89.
- Zilahy, G., & Zsóka, Á. (2012). Sustainable Consumption in Central and Eastern Europe—a Survey. In *Proceedings: Sustainable Consumption Research and Action Initiative (SCORAI) Workshop*. Retrieved from http://www.erscp2012.eu/upload/doc/ERSCP_Full_Papers/Zilahy_Zsoka-paper_SCORAI_Bregenz_final.pdf

Internetes youtube források:

- (<http://www.youtube.com/watch?v=5Q2T7TEy9tE> Insight: Ideas for Change - Muhammad Yunus
- <http://www.youtube.com/watch?v=xuG-1wYHOjY> World Economic Forum Insight: Ideas for Change - Michael Porter)
- <http://www.youtube.com/watch?v=8BZIWb8NcZ4> World Economic Forum Nestle,Porter etc
- <http://www.youtube.com/watch?v=tPL2C3BCWVc> Muhammad Yunus speech on Grameen Bank in World Affairs Council
- http://www.youtube.com/watch?v=UhhnHA8c_Y0 Növekedési hormon a tejben